

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОСТІ

У статті окреслено актуальні питання професійної підготовки фахівців із соціальної роботи в умовах вимушеного дистанційного освітнього процесу, а також запропоновано ефективні підходи для забезпечення якісної фахової підготовки на відстані. Розглянуто питання дидактичної якості електронних інформаційних освітніх ресурсів для дистанційного навчання.

Зазначено, що підготовка спеціалістів соціальної сфери має свої особливості, пов'язані з прикладним характером майбутньої професійної діяльності, специфікою професійних завдань і функцій, набуттям професійно-важливих якостей. Тому для становлення фахових компетентностей майбутніх соціальних працівників вирішальне значення має практико-орієнтований навчальний процес. Підкреслено, що головною домінантою навчання має бути не обмін інформацією, а освітня взаємодія та спілкування у процесі продуктивної і комунікативної діяльності учасників освітнього процесу, що забезпечується сучасними засобами телекомунікацій.

Обґрунтовано, що у поєднанні з традиційними педагогічними методами в контексті дистанційного навчання важливі інтерактивні методи, за яких уможливорюється взаємне навчання та співпраця. Окремо зауважено, що дистанційний освітній процес забезпечується не лише міжособистісними комунікаціями: викладачі та студенти взаємодіють також із засобами навчання, з контентом, інтерфейсом, зовнішніми мережевими ресурсами, сервісами. Тому в умовах дистанційності зоною відповідальності за якісну організацію фахової підготовки стає цифрова компетентність учасників освітнього процесу та їхня готовність до взаємодії на відстані.

Зроблено висновок про те, що для організації підготовки фахівців із соціальної роботи в умовах дистанційності без втрати якості чимало питань потребують технічного, методичного, організаційного доопрацювання.

Ключові слова: соціальна робота, професійна підготовка, дистанційне навчання, дистанційність, освітня взаємодія, спілкування, інтерактивні методи, діалог.

Процеси, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, характеризують його як нестабільне. По-перше, тривалі трансформації у політичній та економічній сферах мають наслідками політичну та економічну нестабільність, що призводить до зниження соціальної безпеки населення та збільшення соціальної напруженості. За таких умов збільшується потреба у соціальному захисті населення.

Якісна практична підготовка спеціалістів із соціальної роботи та соціального захисту – одна з умов подолання соціальних проблем, які існують у нашій державі. Тому актуальною та затребуваною залишається підготовка спеціалістів із соціальної роботи, професійна діяльність яких покликана сприяти покращенню соціального благополуччя різних категорій населення. Це пов'язано і з ситуацією, яка склалася в країні внаслідок глобального поширення коронавірусної інфекції COVID-19 та запровадження протиепідемічних заходів.

За цих умов від вищої школи вимагається гнучкість і відкритість змінам, швидкий всезагальний перехід до нової моделі організації освітнього процесу в дистанційному режимі. Досвід здійснення освітньої діяльності виключно в умовах соціального дистанціювання виявив певні освітні проблеми, зокрема в контексті професійної підготовки майбутніх спеціалістів із соціальної роботи, що зумовлює актуальність дослідження.

Питання професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи знаходяться в центрі уваги багатьох дослідників. Вітчизняні та зарубіжні автори (П. Кобилінський, Н. Гарашкіна, В. Кисляков, А. Курін, А. Попов, С. Авчиннікова, Р. Чубук, В. Поліщук, В. Савіцька, Т. Гордєєва, Л. Ребуха, Е. Садовська, А. Ярошенко, Г. Слозанська та інші) досліджують специфіку, зміст, перспективи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у різних аспектах.

Нині вітчизняна вища школа вже накопичила чималий досвід використання дистанційних технологій в освітньому процесі. У наукових публікаціях вітчизняних вчених і педагогів (В. Бикова, В. Жулкевської, В. Кухаренка, Н. Морзе, В. Олійника, Б. Шуневича, Г. Яценко та інших) останніми роками знайшли висвітлення різні питання організації та здійснення дистанційного навчання.

Незважаючи на те, що специфіка професійної підготовки спеціалістів із соціальної роботи активно досліджується, не досить розробленим є питання підготовки соціальних працівників в сучасних умовах дистанційного освітнього процесу. У зазначеному контексті має особливу актуальність та викликає дослідницький інтерес авторів саме ця проблематика.

Мета статті – окреслення актуальних питань професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи в умовах дистанційності, пошук дієвих підходів для забезпечення якісної фахової підготовки на відстані.

Одним із завдань сучасної професійної освіти є підготовка компетентного та конкурентоспроможного спеціаліста. З огляду на державну політику в сфері соціального захисту, нині ринок праці висуває якісно

нові вимоги як до змісту підготовки фахівців із соціальної роботи, так і до рівня їхньої професійної та цифрової компетентності, технологічної та інформаційної культури, що здебільшого пов'язано з питаннями організації освіти.

Що стосується спеціальності 231 «Соціальна робота», то фахова підготовка здійснюється у вищих навчальних закладах різних напрямів. Так, на факультеті соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» з березня 2020 року дистанційний режим став основною формою організації та здійснення навчального процесу.

В умовах соціального дистанціювання адміністрування освітнього процесу відбувається через інформаційно-телекомунікаційну систему «Електронний кампус», а його організація – через єдину платформу дистанційного навчання «Сікорський», яка базується на спеціалізованому веб-середовищі Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) та пакеті хмарних додатків G Suite for Education, хоча в якості засобів навчання використовуються й інші рішення (Skype, Zoom, інструменти і сервіси Google та Microsoft 365, Телеграм). При цьому навчальний процес здійснюється в режимі реального часу відповідно до затвердженого розкладу навчальних занять.

Очевидно, що організація дистанційного навчання можлива у різний спосіб. Екстремний перехід до дистанційного освітнього процесу спричинив появу великої кількості електронних інформаційних освітніх ресурсів – від методичних матеріалів до різного типу занять та електронних навчальних посібників до дистанційних курсів та інформаційних освітніх середовищ. Це цілком зрозуміло, адже викладачі мали у найкоротший термін забезпечити своїх студентів електронними навчальними матеріалами. Проте багато з цих електронних ресурсів розроблялися наспіх, без урахування психолого-педагогічних принципів і особливостей навчання за нових умов дистанційності. Це стосувалося і дисциплін фахової підготовки майбутніх соціальних працівників.

Можна констатувати, що така подача навчального матеріалу є надто затеоретизованою і неефективною щодо досягнення цілей навчання. Здебільшого студентів відводиться пасивна роль одержувача деякого інформаційного змісту, системи завдань з його засвоєння, що гостро ставить питання щодо дидактичної якості подібного освітнього процесу та його педагогічних результатів. На думку авторів, такий передавальний характер освіти, монологічний за своєю суттю, позбавлений активної, творчо-продуктивної навчальної діяльності студента, він перешкоджає розвитку його особистості, мотивації до навчальної діяльності, що загострює інші освітні проблеми. Загальною метою навчання є навчити студента проводити пошук інформації, аналізувати, встановлювати відношення між поняттями, робити висновки, усвідомлювати сутності і зв'язки між ними, генерувати нове знання, а також сформувати самостійність дії і мислення, готовність до прийняття рішень, відкритість до сприйняття нового тощо [1, с. 147].

Освітній процес – це завжди соціально комунікація, соціальна взаємодія (нехай і опосередкована засобами телекомунікацій). Тому не можливо організувати якісний педагогічний процес без опори на взаємодію сторін, учасників, суб'єктів освітньої ситуації і засобів навчання. Не обмін інформацією має бути головною домінантою навчання, а освітня взаємодія та спілкування у процесі продуктивної і комунікативної діяльності суб'єктів освітнього процесу, які вибудовуються за допомогою сучасних засобів телекомунікацій.

На переконання авторів, вектор освітнього процесу повинен бути змінений із монологічного на діалогічний через практико-орієнтовні інтерактивні завдання (і взаємодії), у яких студент виступає як активний їх суб'єкт і учасник, що впливає на форму, зміст і способи спільної освітньої діяльності. Пріоритет діяльного змісту перед інформаційним, принцип дієвих критеріїв оцінки, продуктивна орієнтація навчання також сприяють активізації діяльності учнів.

Зауважимо, що підготовка спеціалістів соціальної сфери має свої особливості, пов'язані з прикладним характером майбутньої професійної діяльності, специфікою професійних завдань і функцій, набуттям професійно-важливих якостей. У процесі трудової діяльності за спеціальністю молодий фахівець стикається з різними задачами психологічного, соціального, правового характеру. Тому, на думку авторів, особливого значення у професійній підготовці спеціалістів соціальної сфери набувають питання професійного самовизначення, формування готовності до здійснення майбутньої професійної діяльності за спеціальністю, професійної етики, професійно-особистісного самовдосконалення тощо, яким насамперед необхідно приділяти увагу протягом усього періоду навчання і які загалом мають визначати зміст практичної фахової підготовки (незалежно від дисципліни) [2].

Для соціального працівника опанування професією означає набуття специфічних навичок роботи та спілкування на рівні особистості, сім'ї, громади чи інституції, готовність до прийняття рішень з урахуванням конкретних умов і обставин, розвиток критичного мислення та професійної інтуїції. Вказані фахові якості не формуються лише за теоретичними викладками підручників, адже навчання за змістом і формою повинно моделювати реальні життєві ситуації. Тому для становлення фахових компетентностей майбутніх соціальних працівників вирішальне значення має практико-орієнтований навчальний процес.

В умовах дистанційності, на думку авторів, інтерактивні практичні завдання з яскраво вираженим проблемним характером (колективні, групові чи індивідуальні), наближені до реального життя, суттєво, якщо не винятково, зумовлюють і детермінують включення студента у навчально-пізнавальну діяльність, перетворення його пасивної, споглядально-репродуктивної позиції на активну, творчо-продуктивну позицію.

У поєднанні із традиційними педагогічними методами в контексті дистанційного навчання важливі такі інтерактивні методи навчання як навчання у співробітництві, спаринг-партнерство, метод моделювання ситуації, ділові ігри, соціально-психологічні тренінги, метод проєктів, які стимулюють студента до самостійної наполегливої творчої роботи, спрямовують на розвиток критичного мислення, пошук знань, що дозволяє підняти освітній процес до рівня активної соціальної співтворчості, поєднати навчання із науково-дослідницькою роботою.

Діалог (полілог) реалізується у формах чату, форуму, телеконференції, вебінару. Застосування графіки, анімації, фото, відео, звуку, тексту в інтерактивному, мультимедійному режимі спілкування забезпечують діалоговий обмін, що в освітньому функціонуванні дозволяє досягти бажаної якості навчання, причому ця можливість потенційно закладена в сутності інформаційних технологій.

Процес так само важливий, як і результат. Цінність отримуваних професійних компетентностей базується на процесі здобування знань, умінь і навичок, а не на простому акумулюванні фактів. Діалогові форми занять дозволяють студентам підтримувати зв'язок один з одним, ділитися ідеями і досвідом, вносити пропозиції, ставити питання і разом шукати відповіді на них. Уможливилось взаємне навчання, взаємна освіта через спілкування і взаємодію, спрямовану на вирішення певних проблем, виникає спільне розуміння і співпраця.

Важливо не тільки «навчатися чогось», а й «навчатися бути» повноцінним і повноправним учасником у чомусь. Одні із ключових аспектів такого взаємного навчання – це вміщені у ньому можливості підтримки, закріплення та подальшої еволюції мотивів навчальної діяльності, забезпечувана ним «радість осягнення». Для фахівця із соціальної роботи це дуже важливо, адже це в подальшому полегшує перенесення сформованих умінь і навичок у реальні умови професійної діяльності.

Дистанційний освітній процес забезпечується не лише міжособистісними комунікаціями, оскільки викладачі та студенти взаємодіють також із засобами навчання, зі змістом (контентом), наданим у різних форматах, інтерфейсом, зовнішніми мережевими ресурсами, сервісами. Йдеться про взаємодію учасників дистанційного освітнього процесу в системі «людина – машина (техніка) – людина». Однак виникає проблема: якщо нинішні студенти (так зване «покоління Z», на думку Н. Хоува, В. Штрауса) активно і легко використовують широкий набір нових цифрових освітніх (і не лише) інструментів та технологій, то старше покоління (викладачі) часто не володіють навичками роботи у цифрових і мережових середовищах, що дуже перешкоджає конструктивній освітній взаємодії. Тому нині цифрова компетентність стає найважливішою умовою професійної компетентності викладача, зоною його відповідальності за організацію процесу викладання-вчення в умовах дистанційності.

Ще одна особливість організації навчального процесу на відстані полягає у зміщенні пріоритетів із викладання на самостійну роботу студента. У такому випадку викладач стає наставником, який професійно, коректно та терпляче спрямовує й делікатно корегує дії учня, плекаючи перші паростки його знань, умінь, навичок, первинного досвіду. Основним завданням викладача стає навчання студента самостійно здобувати знання й застосовувати їх на практиці, координація його навчальної діяльності, управління самостійною роботою, організація взаємодії між студентами у навчальній спільноті тощо. Для того, щоб ефективно управляти роботою студентів, потрібно обов'язково виробляти у них дисципліну і навички дотримання термінів виконання завдань, вчасно здійснювати оцінку студентських робіт, надавати оперативний зворотний зв'язок.

На якість дистанційного навчання впливає здатність студентів до самостійної роботи. В умовах дистанційного навчання адекватно організована навчальна діяльність є не можливою без самоактивності та відповідальності студента, яка залежить від його готовності до цього процесу [1, с. 78]. На жаль, не усі студенти демонструють фактичну готовність та/чи не можуть подолати бар'єри електронного спілкування, що може призвести до виникнення деформації в освітній взаємодії.

Прямий чи непрямий впливи суб'єктів освітньої взаємодії один на одного породжують їх взаємний зв'язок, який може становити як кооперацію, так і конкуренцію, що втілюються у формах деструктивних і конструктивних конфліктів, тобто вони можуть утворювати деформовану взаємодію. Саме тому в умовах дистанційного навчання гостро постає питання про соціально-психологічну оптимізацію навчального процесу.

Насамперед викладач повинен коригувати свій педагогічний вплив через зворотний зв'язок. Разом із тим педагогічні прорахунки можуть бути пов'язані саме з недостатньою увагою до особистості студентів і з тим, що методи навчання насамперед зорієнтовані на навчальну діяльність і не звернені до їх особистісних якостей. Саме з цим пов'язана необхідність вивчення і вирішення питання оптимальної організації педагогічного спілкування в умовах дистанційності.

Ще одним актуальним питанням, а саме ризиком організації якісної фахової підготовки соціальних працівників за умов дистанційності, є явище, відоме як цифровий розподіл (цифрова нерівність). Обмеження телекомунікаційної інфраструктури в окремих населених пунктах, зокрема проблеми із доступом до інтернету, є визначальним фактором, який зумовлює існування цифрової нерівності серед українських студентів. Як новий вид соціальної диференціації цифрова нерівність здатна звести нанівець усі зусилля викладача, яких він старанно докладає для забезпечення якісного освітнього процесу.

Висновки. Зазначимо, що вимушений глобальний перехід на дистанційне навчання в умовах боротьби з пандемією COVID-19 можна розглядати як природний освітній експеримент, який надав всім учасникам

освітнього процесу безцінний досвід і виявив чимало актуальних питань організації та здійснення процесу викладання-вчення в умовах соціального дистанціювання.

Із кожним днем цифрові інформаційно-комунікаційні засоби та технології все більше стають продовженням людини, забезпечуючи та розширюючи її освітні можливості, виступаючи передумовою її соціальної динаміки та мобільності. Як показала практика, консерватизм традиційного університету, обмеженість ресурсів, технічна невідповідність до переходу виключно на дистанційні освітні технології, невідповідність смислів і неадекватність якості та рівню пропонованих освітніх можливостей очікуванням студентів і викладачів за нових реалій соціального дистанціювання є гальмуючим фактором якісної організації та здійснення фахової підготовки.

Необхідно визнати, що технології існують, потреба в них є очевидною, але чимало питань потребують технічного, методичного, організаційного доопрацювання. Сподіваємося, що спільними зусиллями освітяни напрацюють оптимальні підходи до організації дистанційного навчання без втрати якості підготовки.

Використана література:

1. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / М. Л. Смольсон та ін.; за ред. М. Л. Смольсон. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 240 с.
2. Савіцька В. В. Аналіз проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до практичної професійної діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки.* 2014. № 1. С. 136–146.

References:

1. Smulson M. L. (2012) *Dystantsiine navchannia: psykholohichni zasady : monohrafiia* [Distance Learning: Psychological Bases]. Kirovohrad : Imeks-LTD. 240 s. [in Ukrainian].
2. Savitska V. V. (2014) *Analiz problemy pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do praktychnoi profesiinoi diialnosti* [Analysis of the problem of training of prospective social workers for their practical professional activity]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser. Pedagogichni ta psykholohichni nauky.* № 1. S. 136–146 [in Ukrainian].

Abakumova O. O., Babina S. I. Current issues of professional training of social work specialists in conditions of remotability

In this article gives an outline of topical issues of professional training of specialists in social work in the conditions of distance educational process, as well as offers effective and efficient approaches to ensure quality professional training at a distance. Issues of didactic quality of electronic information-educational resources for distance learning are considered.

It is noted, that the training of specialists in the social sphere has its own features, related to the applicable nature of future professional activity, the specifics of professional tasks and functions, the acquisition of professionally important qualities. Therefore, a practice-oriented educational process is crucial for the formation of professional competencies of future social workers. It is noted, that the main dominant of learning should not be the exchange of information, but educational interaction and communication of participants of this process, that provides with state-of-the-art telecommunication technologies.

It is substantiated, that in coupling and combination with traditional pedagogical methods in the context of distance learning, interactive teaching methods are important, since mutual learning and cooperation is possible. It is separately noted, that the distance educational process is provided not only by interpersonal communications: teachers and students also interact with learning tools, with content, interface, external network resources, and services.

At the same time, it is emphasized, that in the conditions of distance the area of responsibility for the quality organization of professional training on the one hand becomes the digital competence of the participants of the educational process, and on the other – their willingness to interact at a distance. It is concluded, that for the organization of training of specialists in social work in the conditions of remotability without loss of quality, a lot of technical, methodical and organizational issues need for completion.

Key words: social work, professional training, distance learning, remotability, educational interaction, communication, interactive methods, dialogue.